

Prof. dr JOŽE RUES, Beograd

LENJINOVA AGRARNOTEORIJSKA SHVATANJA FORMIRANJE I UTICAJI

Među istoričarima i analitičarima novije marksističke teorije Lenjinov teorijski rad je verovatno najčešće predmet razmatranja i osvetljavanja. To nije samo zbog izuzetne uloge koju je Lenjin imao kao političar u pripremanju i sprovođenju prave socijalističke revolucije i u prvim godinama izgradnje Sovjetske države nego i zbog, rekli bismo, unutarne teorijske vrednosti njegovih radova i uticaja Lenjinove misli i shvatanja u njima iznesenih na dalji razvoj savremene marksističke misli.

Kao što je sadržaj njegove misli bio višestruk, tako i pristupi njenom izučavanju polaze sa različitih pozicija najčešće parcijalno, jer zaista bi bilo izuzetno teško, ako ne i skoro i nemoguće, dati iscrpnu ali sintetizovanu ocenu celokupne Lenjinove teorijske delatnosti. U novije vreme može se sresti pojava da se Lenjinova misao pokušava, mada uslovno, deliti na filozofsku, političku i ekonomsku.¹

Pri tome se nameće pitanje koliko su Lenjinove agrarne teorijske koncepcije kao deo njegovih ekonomsko-teorijskih shvatanja nastavak klasične marksističke i postmarksističke ortodoksne teorije i u kojoj je meri on uneo u marksističku agrarnu teoriju nove ideje i gledanja. Potrebno je, naravno u koliko je to moguće, utvrditi i u kojoj su meri oni nastavak, odnosno primena već ranijih teorijskih pogleda na druge i nove uslove, i koliko su oni i rezultat i odraz novih ekonomsko-istorijskih i političkih kretanja njegovog doba pa bilo to npr., daljnji razvoj poljoprivrede ili nastajanje novih zakonitosti u agrarnoj ekonomici najrazvijenijih kapitalističkih zemalja, ili su pak teorijska dostignuća rezultat novog načina mišljenja koje je onda dalo nove elemente dotadašnjoj marksističkoj agrarnoekonomskoj teoriji.

¹ Vidi: Avri Lefevr: Lenjinova misao, Kultura, Beograd 1959.

Svakako je značajno sagledati u kojoj su meri Lenjinova shvaćanja agrarnog problema bila inovacija u dotadašnjem fondu marksističkih gledanja na ovu problematiku, a u smislu unošenja novih saznanja koja imaju karakter opštih zakonitosti u sagledavanju agrarnoekonomskog razvoja, a koliko je to samo aplikacija već usvojenih gledišta na specifične ruske prilike, odnosno konzekventna primena klasičnih marksističkih koncepcija na uslove u ovoj zemlji i u odgovarajućem vremenskom razdoblju.

Tačno je da kod Marksa (u Engelsa je ova problematika više zastupljena) ne postoji neka izrazita agrarna teorija. Ova oblast nije bila u toj meri široko analizirana da bi se moglo govoriti o nekom specifičnom agrarnom pitanju kod Marksa. Ali se zato postmarksistička teorija, bilo ona ortodokсна bilo revizionistička, već morala temeljitije pozabaviti ovom problematikom, tako da možemo sa puno opravdanja kazati da je agrarno pitanje, shvaćeno u jednom širem kontekstu, u marksističkoj teoriji zapravo postalo predmet svestranog istraživanja marksističkih i marksistički orijentisanih teoretičara tek u eri II internacionale. Pri razmatranju ekonomsko-agrarne teorije sa stanovišta eventualnih inovacija postavlja se pitanje u kojoj meri u Lenjina ima, s obzirom na prethodnike, suštinski novih elemenata i gledišta, kao i koliko se radi o mogućim novim analitičko-metodološkim pristupima u osvetljavanju ove problematike.

Naravno da je sve ovo vezano za globalnu teorijsku ocenu tzv. lenjinske etape u razvoju marksizma-lenjinizma koji neki smatraju novim i višim stepenom marksizma.

Proučavanje agrarnog problema nije bilo rezultat nekakvih Lenjinovih ličnih sklonosti ili afiniteta prema toj materiji nego je intenzivnost proučavanje ove tematike bila prosto naprosto nametnuta objektivnom ekonomsko-društvenom realnošću u tadašnjem ruskom carstvu pa i kasnije, posle revolucije. Upravo u toj oblasti proizvodnje postojale su tolike protivrečnosti i društvene napetosti i u takvim razmerama kao ni u jednoj drugoj većoj evropskoj zemlji toga doba.

Svakom istraživaču Lenjinove misli poznata je činjenica da danas o njoj postoje napisane doslovno čitave biblioteke knjiga, da o člancima ne govorimo, i to različitih idejnih i teorijskih pravaca. Međutim, pažljivije izučavanje i same literature koje razmatra Lenjinovu ekonomsku misao može pokazati da se relativno mali broj teoretičara bavi specifičnostima agrarne teorije. Ona je češće obuhvaćena uzgredno, što je čudno s obzirom na to što agrarna teorija, po našem mišljenju, zauzima najznačajniji, najobimniji i najoriginalniji deo Lenjinovog ekonomsko-teorijskog opusa. Moglo bi se čak reći da je to njegova najjača strana, pogotovo ako se imaju u vidu i prethodnici i savremenici. Onaj ko je iole pažljivije pratio razvoj agrarnih teorija u okviru marksizma, shvaćenog u smislu onih radova koje su u oblasti agrarne teorije pisali teoretičari potekli iz Mark-

sove škole, bez obzira na njihov kasniji teorijski i politički razvoj, može doći do zaključka da je agrarna teorija bila oduvek jedna od slabijih tačaka njihove teorije. Razlozi nisu prosti, ali bi se mogli, ipak nam se čini, istaći barem sledeći:

a) da su ekonomski problemi u okviru agrarne proizvodnje i odnosi koji u ovoj oblasti nastaju veoma složeni;

b) da je zbog ove složenosti sagledavanje stvarnih ekonomskih društvenih stanja kroz klasne odnose i interese teško identificirati;

c) da neretko postoji antagonizam između ekonomske teorije i političkih interesa ili su pak oni do te mere »slizani« da ih je teško odvojiti;

d) da je industrija i odnosi u njoj, u ekonomsko-istorijskom procesu u XIX i XX stoleću počela igrati »prvu violinu« pa joj je i u analizi, odnosno u privredi i industriji, opravdano davan primat. To je uostalom bilo očigledno već kod teoretičara engleske klasične političke ekonomije Smita i Rikarda a prisutno je i kod Marksa, koji je u ekonomskoj teoriji bio pod jakim njihovim uticajem;

e) da su usled izrazitog, iz političkih razloga svesno potenciranog posvećivanja pažnje proletarijatu i njegovim problemima, počeli zanemarivati problemi i društveni odnosi klase u poljoprivredi. Pošto se ovde radilo o interesima proletarijatu antagonističkim klasama i slojevima (npr., feudalna vlastela, bogati seljaci, srednjaci, sitni seljaci) sa svim svojim »barbarizmom« postepeno se među marksističkim teoretičarima izrodilo jedno čak pristrasno omalovažavanje, pa odatle ponekada i nekritičko gledanje na poljoprivredu i klase u njoj. Mnogi inače istaknuti marksistički teoretičari (npr., Hilferding, Roza Luksemburg) tim problemima nisu se nikada čak ni »akademski« posebno bavili. Stoga je N. Buharin ne baš sa nepravom na sednici proširene egzekutive III internacionale aprila 1925. rezignirano i jetko zaključio:

»Mi u našim partijama malo izučavamo agrarno pitanje. Partije se ne zanimaju ovim 'bednim' pitanjima, mada su ona u društvenom životu najvažnija.«²

Možda je vredno upozoriti da su se istoričari i analitičari razvoja Lenjinovih ekonomskih shvatanja više udubljavali u njegovu agrarnu misao, više obrađivali njene političke aspekte a manje ekonomsko teorijske i genetičke. A Lenjin je za razliku od drugih marksisata, čini nam se baš ekonomsko-teorijskoj strani agrarnog pitanja i onog oko njega poklanjao dosta pažnje. Teoretičari su, međutim, utoliko bili u pravu pošto je Lenjinova teorija bila manje agrarna teorija u striktnom smislu, tj. makro odnosno mikroekonomska, a viša agrarno-ekonomska politika. Tu je takođe došla do izražaja ona osobenost Lenjinova mišljenja o kojoj je N. Buharin rekao: »Jedna

² N. Bucharin: Über die Bauernfrage; Rede auf der Erweiterten Exekutive, April 1925. Verlag: Carl Hayn Nach, pag 6—7.

od najkarakterističnijih crta Lenjinovih sastojala se u shvatanju praktičnog smisla svake tvorevine i svakog teorijskog stava.«³ Za njega je svaka naučna teorija i teorijska postavka bila *samo sredstvo* za postizanje praktičnih ciljeva, pa ako je on odgovarajuće koncepcije našao, on se u njih nije upuštao u »specijalističkom« smislu nego sa stanovišta njihovog utilitarizma. U tom se ogledao njegov revolucionarni pragmatizam koji je, međutim, bio korišćen sa tolikom merom da nije prešao u vulgarizaciju naučne teorije.

Ulogu Lenjina kao agrarnog teoretičara možemo shvatiti samo ako ga posmatramo u povezanosti sa bitnim odlikama njegove epohe, mesta i vremena u kojima je delovao, kao i intelektualnog razvoja, odnosno teorijskog nivoa i dostignuća koje je on u toj oblasti zatekao i na koje se mogao oslanjati. Stoga je upoznavanje opštih ekonomskih i društvenih uslova zemlje i vremena u kome je živeo neophodno. A takođe je značajno upoznati se sa teoretskom i literarnom baštinom koju u ovoj teorijskoj oblasti našao kako u marksističkoj i građanskoj literaturi uopšte, tako i u domaćoj, ruskoj literaturi koja se bavila opšteagrarnim a i specifičnim ruskim agrarno-ekonomskim problemima.

Stoga se na agrarni problem u okviru Lenjinovih ekonomsko-teorijskih koncepcija ne može gledati kao na čisto teorijski problem, nego značajan politički problem. Svako naglašavanje isključivo teorije i nevođenje računa o praktičko-političkoj strani ove problematike bilo bi skroz pogrešno, jer se one međusobno prožimaju. Teorija je uticala na praksu i, obratno, praksa je formirala teoriju. Agrarno pitanje u marksističkoj nauci, dakle nije bilo niti čisto teorijski niti samo politički problem.

Razmatranje agrarnog pitanja u svetlu aktuelnosti revolucije u kojoj su pitanja proleterske diktature i klasne borbe stajali u centru pažnje, agrarno pitanje je predstavljalo, doduše, samo jednu kariku u veoma složenom načinu međusobno isprepletenih problema. Međutim, zaista mora se imati u vidu činjenica da je agrarna politika u shvatanjima teoretičara pre revolucije, a pogotovo posle nje, imale ne toliko ekonomsko evolutivni karakter koliko vanekonomski nasilno-pravni. Agrarne strukture (pogotovu posle 1917) formirale su se ne kao rezultat ekonomskih procesa, slobodnog ekonomskog formiranja, nego su one bile manje-više rezultat veće ili manje prinude (agrarne reforme, eksproprijacije, nametnuto zadrugarstvo, kolektivizacije, kolhozi, sovhozi, itd., itd.).

Sa druge strane je agrarna politika bila u nekim zemljama rezultat sagledavanja realnosti i kombinacija sa prihvaćenim agrarnim doktrinama.

³ N. Buharin: »Lenjin kao marksist« izdanje Proleterij, Moskva 1924, pag. 3. citirano po: Muhamed Filipović, Lenjin; Monografija njegove misli; Sarajevo 1968. pag. 34.

Često se govori da je proletarijat srce a filozofija mozak revolucije. Međutim, kao da se pri tom zaboravlja ekonomika. Ne dikтира filozofija revoluciju, nego ekonomika neke zemlje. I ako se to igde moglo uočiti, to je bilo upravo u Rusiji kako za vreme revolucije tako i posle nje. Razne pomalo i utopističke koncepcije koje su zastupali njihovi vođe rasplinule su se kao pena pred surovošću ekonomske realnosti.

Za shvatanje Lenjinove ekonomske misli, njegovih, bliže rečeno, ekonomsko-teorijskih shvatanja, radi sagledavanja njihovog mesta u razvoju marksističke i ekonomske misli uopšte, nužno je, naravno, za sagledavanje celovitosti njegovog intelektualnog dometa, imati u vidu celovitost njegove misli, tj. jedinstvo filozofske, sociološke političke misli, ako uslovno prihvatimo ovakvu dihotomiju njegovog intelektualnog opusa.

Ovakva podela može da olakša „razgraničenje« glavnih sadržaja, oblasti njegovog teorijskog opusa, mada je neko stvarno razgraničenje i nemoguće uraditi pošto misao jednog čoveka predstavlja dijalektičku celinu, ma kako je zbog analitičkih potreba pokušali deliti. Predmet su ove analize karakteristike Lenjinova ekonomskog učenja, a u okviru tog šireg područja problematika koja je vezana za Lenjinovo izučavanje i razradu agrarnih problema.

Iako je veoma tačno da su agrarno pitanje i, u njegovom sklopu, seljačko pitanje bila među najakutnijima i, ako hoćemo, i najspornijima u marksističkoj teoriji, a i praksi, socijalističkih zemalja, ipak je njihov značaj u pojedinim zemljama i radničkim i marksistički orijentisanim pokretima (jer oni su ovde prvenstveno predmet naše pažnje) različit i ne malo bio zavisao od toga kakav je bio odnos agrarnog stanovništva prema urbanom, odnosno onom koje se bavilo nepoljoprivrednim delatnostima, kao i od socijalno-ekonomskog i političkog položaja agrarnog, zapravo seljačkog dela stanovništva.

Stoga teoretičari, a pogotovu nemarksistički, krajem XIX i početka XX veka nisu mogli da mimođu agrarni problem ni sa njegovog političkog a, naravno, ni sa ekonomskog aspekta, jer razrešenje bilo kojeg krupnijeg političkog problema, pogotovo tadašnje Rusije, sudaralo se sa agrarnim pitanjem, i na njega se morao dati ovakav ili onakav odgovor. Celo vreme Lenjinova političkog i teorijskog delovanja, agrarno pitanje je bilo u ovom ili onom vidu predmet njegovog interesoovanja. Bilo sa čisto teorijskog stanovišta prema agrarnom pitanju bilo sa stanovišta vezanog za politička i strukturna kretanja i pomeranja u seoskom stanovništvu tadašnje Rusije. U zemlji gde je većina stanovništva živela na selu i od poljoprivrede bilo je neminovno da se ključ za rešenje društvenih i socijalnih prilika traži u društvenim i klasnim promenama snaga u poljoprivredi. Lenjinov saradnik i ruski ekonomista i političar o tome je s pravom pisao:

»Marx je predvideo koji bi događaji bili najpovoljniji za pobedu radničke revolucije. Ali čast da razradi u svim pojedinostima to za strategiju i taktiku klasne borbe kapitalno pitanje pripala je Lenjinu. Razlog tome je delimično u tome što se Lenjin rodio, rastao i borio pre svega u jednoj zemlji u kojoj je seljačko pitanje moralo sudbinski da privuče njegovu pažnju. Ali on se nije ograničio na utvrđivanje činjenica, on je dao njihovo veoma duboko objašnjenje, obuhvatajući najšira teorijska pitanja isto tako dobro kao i dedukcije praktičke politike. Lenjin je, čini mi se, bio najeminentniji agrarni teoretičar među marksistima. Agrarnom pitanju je posvetio najbolje stranice svojih dela. Od samog početka svoje svesne delatnosti kao ekonomista i statističar, njega je agrarno pitanje zaokupljalo od njegovih najapstraktnijih vidova, kao što su, »zakon o opadajućem prinosu tla«, apsolutne rente, pa sve do čisto praktičkih pitanja koja se sva grupišu na relaciji odnosa radničke klase i seljaštva. Mislim da niko nije napisao toliko i tako važnih radova o agrarnom pitanju.«⁴

Moglo bi se, međutim, primetiti da su u odnosu na ostale vidove Lenjinove teorijske misli, teorijski aspekti njegovih agrarno-teorijskih shvatanja ređe predmet teorijske analize kod analitičara nemarksističkog i marksističkog pravca. Ukoliko se ona i ispituju, onda se nekako češće može naići na analizu političke strane njegovih agrarno-teorijskih shvatanja, npr. značaj njegove agrarne teorije u revolucionarnim zbivanjima u Rusiji, u partijskoj strategiji i taktici, a dosta retko se analizira i sama čisto ekonomsko-teorijska strana Lenjinove agrarne misli. Zaista, skoro bismo mogli reći da su retka razmatranja povezanosti njegovih agrarno-teorijskih pogleda sa prethodnim nemarksističkom i marksističkom teorijom, i njenim uticajem na formiranje Lenjinovih pogleda u toj oblasti.

Istraživanje Lenjinova literarnog opusa o agrarnom pitanju pokazuje nam da se on kroz ceo svoj stvaralački, teorijski i politički rad posredno ili neposredno bavio agrarnim, ili pak za poljoprivredu vezanim, problemima. Ni za jedan teorijski problem kojim se bavio — sem možda u pitanjima vezanim za teoriju imperijalizma — Lenjin nije proučavao toliko teorijske literature i prikupljao toliko statističkog i drugog faktografskog gradiva kao što je to činio za agrarnu problematiku. Teorijska razrada agrarnog pitanja imala je odlučujući značaj za određivanje i pravilnu ocenu političke akcije i stavove radničke klase i njene partije prema ostalim klasama i grupama u procesu revolucionarne borbe.

Dok je u radovima oko agrarnih problema stvarao naučnog socijalizma bilo relativno malo polemičkog sa drugim shvatanjima, Lenjin je u tom pogledu bliže metodi Kauckog. Ovaj je svoje agrarno-teorijske koncepcije formirao u velikoj meri kroz polemiku

⁴ Nicolas Boukharine: Lénine Marxiste; Francois Maspero, ed »Dossiers partisans« pag. 26—27.

sa drugim teoretičarima koji su bilo pripadali sopstvenim partijskim redovima i imali, ili su mogli imati, određenog uticaja na formiranje socijaldemokratskih stavova i politike u poljoprivredi, bilo da su to bile polemike sa teoretičarima drugačijih ideološko-teorijskih opredeljenja. Lenjin je svoje agrarnoteorijske koncepcije razvijao tako reći u neprestanoj polemici sa gledištima koja su bila suprotna njegovim. (Skoro bi se moglo reći da bi se periodizacija Lenjinova opusa mogla opredeljavati u zavisnosti od polemike koju je vodio sa svojim oponentima.)

Kada je 1889. godine ponovno osnovana internacionalistička radnička organizacija pod nazivom Druge internacionale, agrarno pitanje je u diskusijama ove organizacije a i nacionalnim organizacijama koje su je sačinjavale, bilo jedno od najaktuelnijih. Pogotovo su nacionalne organizacije ovaj problem veoma intenzivno razradivale, i nije bilo ni malo slučajno što su revizionistička strujanja najpre izbila baš oko ovih pitanja. To pitanje je postalo naročito aktuelno u tada najjačoj nacionalnoj socijalističkoj partiji u okviru II internacionale koja je u to vreme bila i najjača marksistički orijentisana partija. Stoga nije ni malo slučajno ni što su se baš među teoretičarima koji su pripadali tom pokretu pojavili u to vreme značajni radovi koji su dali prilog osvetljavanju ove problematike. I to bez obzira na to da li su ovi teoretičari prihvatili ortodokсна marksistička gledišta ili ona koja se obično razvrstavaju u red tzv. revizionizma. Osnovna su dilema među ovim teoretičarima bile tzv. *tendencije* u razvoju poljoprivrede. Ova inače obimna literatura kako čisto teorijsko stručna, tako i ona partijska tj. dokumenti i partijske debate, imale su nesumnjiv uticaj na razvoj Lenjinovih agrarno-teorijskih shvatanja, nezavisno od toga da li je on pojedina gledišta i stavove prihvatao ili se pak sa njima nije slagao.

Kada posmatramo stvarne uticaje na Lenjinovu ekonomsku misao, a u ovom našem slučaju posebno agrarno-teorijsku, onda bi se ovi uticaji mogli svesti na sledeće:

a) Uticaj klasične neruske marksističke ekonomske misli od kojih, opet,

1) uticaj Marksa i Engelsa,

2) uticaj — direktni ili indirektni — Marksove škole, pre svega marksista iz nemačke socijaldemokratije;

3) ostalih ekonomskih teoretičara van Rusije.

b) Uticaj domaće, ruske marksističke ekonomske misli i nemarksističkih teoretičara iz Rusije.

Odlučujući je, po našoj oceni, ipak bio uticaj marksističkih teoretičara kako neruskih, tako i ruskih. To se može zaključiti na osnovu literature koju je Lenjin izučavao i na osnovu čega se mogu praviti ovakvi zaključci.

Ekonomska i društvena teorija koja je kao svoj krajnji cilj i svrhu videla u revolucionarnom preobražaju društva, u Rusiji je već od 70-ih godina prošlog stoleća davala različite prognoze o perspektivi razvoja ekonomike i politike u toj zemlji. Tako su narodnjaci dokazivali da u Rusiji postoje uslovi za posebni razvoj društva pošto je postojala takva društvena institucija kao što je opština. Čak je i interpretacija Marksova »Kapitala« dobijala takva obeležja. Mada je tada i u Rusiji bilo onih koji su poznavali Marksov »Kapital«, niski stepen razvoja kapitalizma davao je pečat kako teoretskim interpretacijama, tako i praktičkoj političkoj borbi.⁵ Ruski marksizam je, kako je dobijao na snazi i teorijskoj jačini, sve više prevazilazio tu istorijsko-klasnu ograničenost. U prvi plan je stupao revolucionarni značaj uloge proletarijata kao avangarde društvenog preobražaja. Ali, i pored svega toga, u jednoj seljačkoj zemlji, kakva je bila Rusija kraja XIX i početkom XX stoleća, pitanje uloge seljaštva, a sa time sva komplikovanost agrarnog pitanja kao celine, moralo je dobiti izuzetno značenje. Činjenica je da je cela napredna misao u Rusiji nosila na određen način »seljačko« ili, teorijski preciznije, agrarno obeležje, pa i nije čudno što je u takvoj konstelaciji moralo dolaziti do istorijsko-politički i teorijski pogrešnih ocena. Odmah su se ovde zapravo spojile, odnosno pokazale se dve nerazdvojive strane problema: teorijska i praktičko-politička.

No ruska agrarna teorijska misao nije bila samo plod »domaćih« teoretičara. Na nju je nužno morala delovati vanruska i ekonomska misao pa i praksa, tj. dostignuća, zapadnoevropskih zemalja, koja su u to vreme bila na višem i ekonomskom i teorijskom nivou.

Naravno, bilo bi u okviru ovakvog eseja suviše ambiciozno ulaziti u sve uzroke, detalje i suptilnosti jednog procesa uticaja na formiranje teorijskog formiranja agrarnih koncepcija jedne tako svestrane ličnosti kao što je bio Lenjin. Ali se ipak mogu naznačiti neki najmarkantniji uticaji koji su, ako ništa drugo, uočljiviji u svom dejstvu na njegovu misaonost. Valja, svakako, imati na umu da je u ekonomsko-teorijskom pogledu Lenjin već zatekao jednu, barem u osnovi, na socijalističkim i marksističkim načelima razrađenu agrarno-ekonomsku teoriju. Niz načelno-teorijskih problema u njegovu vreme bio je već ako ne zadovoljavajuće rešen a ono bar uočeno i postavljeno kao pitanje za rešavanje, odnosno, na njih je trebalo dati adekvatan odgovor. Međutim, ostaje činjenica da, ako je ijedno ekonomsko-teorijsko pitanje u marksističkoj ekonomskoj nauci i praktičnoj socijalističkoj politici imalo specifičnih obeležja, onda je to bio slučaj sa agrarnim pitanjem. Ovo su uvideli već teoretičari u II internacionali kada su na Londonskom kongresu (1896) rešili da agrarno-teoretske probleme mora svaka od socijalističkih

⁵ Vidi o tome: A. L. Reuelj: Ruskaja ekonomičeskaja misl 60—70 godov XIX veka i Marksizam. Gos. izdat. polit. literaturi 1956.

organizacija rešavati prema specifičnostima ekonomskih i društvenih uslova u svojoj zemlji.

Pojava Lenjina kao agrarnog teoretičara u Rusiji nije bila nekakav usamljeni slučaj nego je on kao teoretičar u ruskoj, pa i svet-skoj organizaciji, ma koliko njegova ličnost bila markantna i značajna, samo jedan beočug u nizu teoretičara i političara koji su se tim problemom bavili. Možda je naglašenija jedna dijalektička specifičnost da je on kao teoretičar rastao ne samo preuzimajući od njih, tj. bio pod njihovim uticajem, nego se formirao u jednom procesu kritičkog ocenjivanja pa i sukobljavanja sa njihovim pogledima, prihvatajući, ali i odbijajući, stavove drugih. Može se, onako uopšteno, reći da se Lenjinova agrarna teorija (a ne samo ona) formirala u jednom kritičkom preispitivanju i u sukobu sa dotadašnjom agrarnom teorijom.

Da razmotrimo najpre uticaje vanruskih ekonomskih agrarnih teoretičara:

Pored uticaja klasične marksističke literature, tj. radova Marksa i Engelsa koji su bili ipak polazna osnova i presudna za dalji pravac Lenjinova agrarno-teorijskog načina mišljenja, na njega je, i to ne u maloj meri, uticala, direktno ili indirektno, postmarksovska ekonomska teorija. Uostalom, taj eventualni uticaj može se nazreti po bogatoj literaturi kojom se koristio.

Već u delima klasika marksizma mi imamo tako reći napredu dva aspekta na seljačko pitanje: čisto ekonomski i politički; oni se međusobno prepliću, odnosno u teoriji dijalektički su međuzavisni s time što je za Marksa i Engelsa, u krajnjoj instanci, ekonomski aspekt bio odlučujući. Naime, za njih je kao materijaliste bilo sasvim očigledno da je ekonomski elemenat — baza. Odatle i njihovi pomalo oprezni i nimalo apodiktički stavovi u pogledu politike prema seljacima. Iako je njima, pogotovu Engelsu, bila jasna težina i značaj društveno-političkog aspekta ove problematike, za njih je ekonomika ipak ostala odlučujuća. Međutim, u kasnijem razvoju marksističke agrarne teorije politički aspekt je veoma često izbijao u prvi plan u smislu da nisu ekonomski razlozi bili pretežno odlučujući za poduzimanje određenih mera ni ekonomskih ni političkih, nego su potrebe politike, često i kratkoročne, bile odlučujuće kako za teorijske stavove, tako i za praktičke političke mere. Takav odnos mogao se nazreti već kod teoretičara II internacionale, a posebno u zemljama u kojima su komunističke partije dolazile na vlast.

U Marksovim i Engelsovim radovima nema nikakvog razrađenog i sistematskog izučavanja procesa kapitalističkog razvoja u poljoprivredi. Marks se sa tim problemom bavio u sklopu analize celokupnog funkcionisanja kapitalističkog sistema kao i pri analizi pojedinih ekonomskih kategorija, posebno u vezi sa analizom viška vrednosti (renta, profit). Engels se nešto detaljnije bavio tim problemima zato što je 90-ih godina prošlog veka agrarno pitanje bilo uveliko predmet preokupacija i kontroverzi i unutar pojedinih so-

cijalističkih partija, pa se on, koji je u njihovom radu, pogotovo u teorijskim diskusijama, aktivno učestvovao, morao podrobnije pozabaviti ovom problematikom.⁶ Njima je bilo dovoljno jasno da upućivanje i sagledavanje zakonomernosti i procesa u poljoprivredi spada među najsloženije probleme političke ekonomije.

Lenjin nije, doduše, napisao neku »Agrarnu politiku« u jednom akademsko-pedagoškom smislu. Ali u njegovim radovima o agrarnom pitanju u velikoj meri preovlađuju elementi agrarne *politike*. I sama pozitivna analiza faktografskog materijala koji se odnosi na poljoprivredne probleme uglavnom je samo osnova za sagledavanje procesa i vođenje jedne socijalističke agrarne politike.

Ma da je izučavao procese u razvoju poljoprivrede u tada najznačajnijim zemljama sveta i uopštavao činjenice svetske istorije agrarnih procesa i odnosa,⁷ izučavajući zakonomernosti i oblike razvoja kapitalizma u poljoprivredi, sve je to ipak trebalo da posluži sagledavanju procesa i zakonitosti u Rusiji.

Stavovi Marksa i Engelsa prema agrarnom pitanju bili su predmet pažnje i analize kako marksističkih, tako i nemarksističkih ekonomskih teoretičara, od vremena njihovog izlaganja pa sve do najnovijeg. Uzrok leži pre svega u tome što su jedni, tj. marksistički orijentisani teoretičari, pokušali da u njima nađu odgovore pri rešavanju teorijskih pitanja vezanih za poljoprivredu a i eventualna uputstva za sprovođenje praktičke agrarne politike i politike prema seljaštvu. Drugi su opet njihove stavove izučavali da bi eventualno dokazali da u ovim pitanjima osnovopolagači nisu imali pravo.

Polazne ocene Marksa i Engelsa u odnosu na seljaštvo kao klasu bilo je globalno definisano već u Komunističkom manifestu, kada su oni postavili tezu da je od svih klasa koje su se u njihovo vreme kao stvarno revolucionarne suprotstavljale buržoaziji, to bio jedino proletarijat.

»Srednji staleži — sitni industrijalac, sitni trgovac, zanatlija, seljak — svi se oni bore protiv buržoazije da bi obezbedili od propasti svoj opstanak kao srednjih staleža. Oni, dakle, nisu revolucionarni, već konzervativni. Oni su, štaviše, reakcionarni, jer hoće da okrenu natrag točak istorije. Ako su revolucionarni, onda su to s obzirom na svoj predstojeći prelazak u proletarijat, onda oni ne brane svoje sadašnje već svoje buduće interese, onda oni napuštaju svoje sopstveno stanovište i staju na stanovište proletarijata«⁸.

⁶ Vidi, npr., Seljačko pitanje u Nemačkoj i Francuskoj, koje spada među njegove poslednje značajnije teorijske radove.

⁷ Kao potvrda mogu se navesti, recimo njegovi radovi: „Novie dannie o zakonah razvitiia kapitalizma v zemljedelii« i »Kapitalizm i zemljedelije v soedinjanih Štatah Ameriki«.

⁸ K. Marx — F. Engels: Manifest Komunističke partije, Kultura 1966, Beograd, pag. 19.

Međutim, činjenica je da su oni, ako se posmatra ceo njihov opus, posvećivali problemima seljaštva i poljoprivrede uopšte daleko manje mesta nego gradskom stanovništvu, odnosno proletarijatu i industriji. Marks je sa gledišta svog ekonomsko-istorijskog i društvenog polazaja posmatrao seljaštvo kao vladajuću klasu prekapitalističkih formacija.

On seljaštvo posmatra u okvirima velikih društvenih pokreta. Kapitalistički sistem će na njega delovati u civilizatorskom smislu, tj. ukinuće seljački »barbarizam« i ukinuti iskonsku prirodnu vezanost seljaka kao čoveka za zemlju.

U »Klasnim borbama u Francuskoj«, koje je počeo pisati 1849—50 godine (od 1849 do 1850) on je ovaj fenomen, odnosno fenomen tog početnog oslobađanja seljaštva, ovako okarakterisao:

»10. decembra 1848. bio je dan seljačkog ustanka. Tek od tog dana počinje februar za francuske seljake. Simbol koji je izražavao njihov ulaz u revolucionarni pokret — nezgrapno lukav, lupeški navičan, budalasto izvršen, sračunato sujeverje, patetična burleska, genijalno besmislen anahronizam, svetskoistorijska lakrdija, neresljiv hijeroglif za razum civilizovanih — taj simbol je očigledno imao fizionomiju klase koja u okviru civilizacije predstavlja varvarstvo«.

Prema shvatanjima osnivača naučnog socijalizma, u budućem društvu, tj. socijalizmu, tj. nakon preuzimanja vlasti od strane proletarijata, u socijalizmu malobrojni sitni posedi bilo u poljoprivredi bilo u zanatstvu ne bi predstavljali neki poseban problem jer bi, po tadašnjim shvatanjima, razvoj kapitalizma do tada sa tim ostacima prošlosti već »raščistio«, odnosno »počistio« ih. Tu verovatno ima koren i misao da u vreme kad proletarijat dođe na vlast ne bi vršio eksproprijaciju sitnog poseda, posebno ne seljačkog, pošto bi, prema takvom misaonom toku, to bilo i nepotrebno. Zato je, na primer, Kaucki mogao smatrati da su to fantazije protivnika socijaldemokratije.

Govoriti o uticaju Marksa i Engelsa na Lenjinovu agrarnu misao nije nimalo jednostavno. Razlog je u tome što je Lenjin kao sledbenik Marksa i Engelsa bio pod uticajem *celokupnog* njihovog učenja, pa je dosta teško »izljučiti« šta je sve i u kojoj meri prihvatio, ili pak prihvatio a kasnije modifikovao, prilagođavajući gledišta svojih učitelja specifičnim uslovima u ruskom agraru.

Ukazaćemo samo na neke probleme. Tako je, npr., Lenjin prihvatao klasično marksističko učenje da u pogledu ekonomskog razvoja proces u kapitalizmu ide u pravcu koncentracije kapitala i sredstava proizvodnje. Na selu, tj. u poljoprivredi, nastaje socijalna polarizacija koja dovodi do pojave krupnih zemljoposjednika i proletarijata, tj. najamnih radnika. To je zapravo osnovni lajtmotiv čitavog Lenjinova rada: »Razvoj kapitalizma u Rusiji«.

U pogledu glavnih odnosa na selu i njihove borbe, bez sumnje su određenu ulogu imali Marksovi radovi: »Klasne borbe u Francuskoj« kao i »18. brumaire Luja Bonaparte«, u kojima je osvetljena

posebno uloga seljaštva u revolucionarnom pokretu, što je za Rusiju bilo od izuzetnog značaja. Tu su došli do izražaja sledeći problemi:

a) uloga sitnog građanstva u društvenom razvoju u kapitalizmu; b) realne mogućnosti oslobođenja seljaštva ugnjetavanog od kapitalizma i njihovih vlada.⁹

Još godine 1850. Marks i Engels su, imajući u vidu iskustva u Francuskoj, sugerisali Savezu komunista u Nemačkoj da se suprotstavi težnji sitnog građanstva da se zemlja feudalaca preda seljacima, i da se ova zemlja pretvori u državno vlasništvo kako bi se nemački seljak spasao osiromašenja i zaduženja u koje je pao francuski seljak.¹⁰ Ovakva mišljenja Marksa i Engelsa potiču iz njihovog ubeđenja u ekonomsku nadmoćnost krupnog zemljišnog poseda i iz ubeđenja da budućnost poljoprivrede nije u sitnoseljačkoj proizvodnji. U vezi sa time postavljao se problem političkog stava prema seljaštvu, kao mogućem savezniku proletarijata. Ova teorija, nazvana »učenje o Savezu« (Bündnisslehre) u periodu II internacionale posebno u Nemačkoj socijaldemokratiji bila je predmet političkih polemika. Neki teoretičari u novije vreme smatraju da je pravu strategiju i taktiku revolucije i, sa time povezano učenje o savezu radnika i seljaka izradio i razradio tek Lenjin.¹¹

Svakako bi bilo od teorijskog interesa istražiti da li je i, ako jeste, u kojoj meri Marks svojim istraživanjima o ruskom agrarnom uređenju uticao na Lenjina. Naime, danas je poznato, a i već donekle istraženo, da se Marks u poslednjim godinama života u sklopu svojih studija o pitanju seoskih zajednica i kolektivnih komunalnih institucija prekapitalističkih društava bavio i problemima ruskog sela. Istraživanja o tzv. azijskom načinu proizvodnje dovele su ga u vezu i sa ruskim progresivnim misliocima toga vremena, npr. V. Zasulić, M. Kovaleskim i drugim.¹² Nedavno istraživanje marksologa o sudbini Marksove lične biblioteke i traganja za njenim ostacima pokazuju da se Marks (a donekle Engels) u poslednjim godinama života intenzivno bavio ruskim društvenim, ekonomskim a posebno agrarnim problemima. Naime, u Marksovoj zaostavštini je pronađen znatan broj knjiga na ruskom jeziku.¹³

⁹ Vidi: Helena Zand: »Lenin a Kwestia Chłopska«, pag. 10.

¹⁰ Cit. op. pag. 14.

¹¹ D. Herti — Eichenrode: K. Marx über das Bauerntum und die Bündnisfrage; International Review of Social History, 1966. pag. 382 i dalje.

¹² Vidi: Laurence Krader: Marx, Engels and Ethnology; u »International Review of Social History« 1972. pag. 263 i dalje.

¹³ O tome valja upoznati veoma instruktivan članak: Hans-Peter Harstick: Zum Schicksal der Marxschen Privatbibliothek; »International Review of Social History«, Vol. XVIII 1973. Part 2, pag. 202—222.

U tom članku pomenuti autor, pored opsežnog dokumentacionog materijala, koji je i za istraživače razvoja Marksove misli veoma zanimljiv, piše, između ostalog, i sledeće: »Ginsburg, jedan od prvih koji saopštava o Marksovoj biblioteci, piše nakon 1929. godine o brojnim Rusika (podrazumevaju se

Daljnji Marksov uticaj na Lenjina išao je nesumnjivo preko »Kapitala«. Ovde bi valjalo napomenuti posebno III tom, deo o renti. Tako, npr., nalazimo na Lenjinovo ukazivanje na problem diferencijalne i apsolutne rente kod Marksa u II tomu Kapitala u Lenjinovim kompletima za rad: Agrarno pitanje i »Kritičari Marksa«. ¹⁴

Teoretičar koji je među zapadnoevropskim teoretičarima imao na Lenjina, pogotovo u agrarnom pitanju, najviše uticaja bio je Karl Kaucki. Ovaj teoretičar koji je i inače važio za najboljeg poznavaooca marksističkih teoretskih pitanja posle Engelsa, bio je ujedno jedan od najpotkovanijih pisaca i teoretičara u pitanjima vezanim za marksističku agrarnu teoriju. U svim fazama Lenjinove agrarno-teorijske evolucije Kaucki se u ovom ili onom obliku pojavljuje u Lenjinovim radovima. Uostalom, čitav sukob koji je u Nemačkoj socijaldemokratiji izbio u tzv. agrarnoj debati između ortodoksnih i revizionista, odnosno reformista, nije mogao da ne ostavi traga na Lenjinove agrarno-teorijske poglede. Ovo se nedvosmisleno vidi ne samo u Lenjinovim stavovima, tj. indirektno, nego i po literaturi koju je pratio i prema stavovima i primedbama koje je u recenzijama ostavljao o pojedinim gledištima relevantnih autora. ¹⁵

Uzmimo, na primer, primedbu koju je Lenjin napravio uz recenziju knjige K. Kauckog: »Agrarno pitanje« štampane 1899. godine.

»Knjiga Kauckog predstavlja sama po sebi najznačajniju pojavu u novoj ekonomskoj literaturi nakon III toma, 'Kapitala'. ¹⁶ Marksizmu je do sada nedostajao rad koji bi sistematski razmatrao kapitalizam u poljoprivredi. Sada je Kaucki popunio ovu prazninu prvim odbleskom svoje obimne knjige (450 str.) sa zaglavljem: 'Razvitak poljoprivrede u kapitalističkom društvu' (str. 1—300)« Lenjin je naglasio da: »... nasušna potreba je u tome da se otkriju osnovne tendencije', ekonomske evolucije u datoj oblasti narodne privrede, što bi se pokazale raznoobrazne pojave poljoprivrednog kapitalizma kao delimične pojave jednog opšteg (celovitog) procesa'. I Lenjin ne bi bio Lenjin kad ne bi pokušao odmah da programatički iskoristi i ovu priliku i da kritikuje narodnjačku literaturu koja je, nasuprot Kauckom, nastojala da dokaže životnu sposobnost sitnoseljačkog poseda i njegove prednosti nad krupnim posedom. Knjiga Kautskog je na Lenjina ostavila velik utisak očigledno pre svega zato što se u njoj, u stvari, potvrđuje izravno to što je Lenjin do

knjige na ruskom, prim. R. J.) koje potiču od Marxa — Engelsa kao zaokruženoj zbirci...« Dalje autor piše: »Kada su februara 1936. godine počeli pregovori o njihovoj mogućoj kupovini od strane IISG, ... je ostalo oko sto naslova Rusika...« cit. op. pag. 220).

¹⁴ Vidi: Tetradi po agrarnom voprosu 1900—1916 gg; Moskva 1969, pag. 17—20.

¹⁵ Vidi o tome: Dr Jože Rues: Agrarno pitanje u postmarksističkoj ekonomskoj teoriji u zapadnoevropskim zemljama u periodu prve i druge Internacionalne. »Ekonomski anali«, Beograd, 1970, broj 31—32, pag. 5—26.

¹⁶ Vidi: V. I. L. Razvitiye kapitalizma u Rosii: Sv. V. izd. T. 3 pag. 7.

toga časa (tj. do publikovanja »Agrarnog pitanja« Kauckog) u ovom ili onom obliku zastupao u svojim radovima.¹⁷

Stoga je on u predgovoru svom po obimu najznačajnijem ekonomsko-teorijskom radu: »Razvoj kapitalizma u Rusiji« očigledno sasvim iskreno pisao: »Smatramo potrebnim podvući potpunu solidarnost pogleda zapadnoevropskih i ruskih marksista s obzirom na najnovije pokušaje predstavnika narodnjaštva da prave razliku među jednim i drugim...«¹⁸

Lenjinov rad: »Kapitalizam u poljoprivredi«, (članak napisan 1899. a publikovan 1900) predstavlja, veoma uopšteno uzeto, odbranu agrarnih koncepcija Kauckog od kritika ruskih kritičara, preciznije: odbranu njegovog »Agrarnog pitanja«. Zapravo, ne može se oteti utisku da je Lenjin braneci Kauckog od kritika, u ovom slučaju od Bulgakova, u stvari branio indirektno svoje stavove.¹⁹ Ovakva teza samo je jedno uopšteno zapažanje, jedna potka u Lenjinovu tkivu ovog dela koja je onda prepletena onim specifično-ruskim, tj. saznanjem da se agrarni poredak u Rusiji i na tome počivajući odnosi razlikuju od zapadnoevropskih. Ovo saznanje, prisutno u Lenjinovim radovima od početka, na kraju je kulminiralo u njegovoj spoznaji da je rusko seljaštvo izuzetna latentna snaga za rušenje feudalno-apsolutističkog poretka u Rusiji i formiranje shvatanja o specifičnim mogućnostima uspeha proleTERSKE revolucije, što je odudaralo od koncepcija »ortodoksnog« marksizma na Zapadu, koji su prihvatili i ruski menjševici sa Plehanovim na čelu. U tome je bila i Lenjinova zasluga »dedogmatizovanja« marksizma; u tome leži i suština kasnijeg razmimoilaženja sa zapadnim marksistima čiji je najautentičniji predstavnik u oblasti teorije tada bio Kaucki. Time se i može onda objasniti ona Lenjinova promena stava prema Kauckom koga je kasnije tako jetko i oštro napadao. Time bi se moglo objasniti i daleko pomirljiviji stav prema »zapadnjačkom« Plehanovu koji je kao Rus imao, i pored svoje ortodoksnosti, više razumevanja za ruske društveno-ekonomske uslove koje su svi drugi poznavali samo iz literature — izdaleka.

Lenjin se poziva na Kauckog i citira ga kao podršku za svoje koncepcije na više mesta. Tako Lenjin u članku: »Preispitivanje agrarnog programa radničke partije« (1906.) u polemici sa Moskovim, Plehanovim itd. oko problema municipalizacije i nacionalizacije piše: »Na kraju, K. Kaucki u svojem izvanrednom radu: »Agrarno pitanje u Rusiji« izlaže opšte osnove socijaldemokratskih pogleda na pitanje, izražavajući svoju punu saglasnost sa podelom spahijske zemlje, dozvoljavajući, naravno, pod određenim uslovima i nacionalizaciju...«²⁰

¹⁷ To isto je Lenjin ponovio u dodatku pregovoru I. izdanju svoje knjige: »Razvoj kapitalizma u Rusiji«.

¹⁸ V. I. Lenjin: Soč. V, T. III, T. 9.

¹⁹ V. I. Lenjin: Soč. V, T. IV, pag. 99—152.

²⁰ V. I. Lenjin: »Peresmotr agrarnoj programi robočej partii« u: O sojuze.... pag. 255—256 kao i 264.

Uopšte je Kaucki, direktno ili indirektno, bilo da je riječ o pozitivnom uticaju na Lenjinovu misao ili pak o Lenjinovu suprotstavljanju gledištima Kauckog, imao dosta značajno mesto u formiranju Lenjinovih koncepcija u nizu značajnih pitanja. Valja pogledati samo predmetni pokazatelj V izdanju celokupnih dela Lenjina, pa da se vidi na koliko mesta i u kakvom je obimu Kaucki bio prisutan u Lenjinovom opusu.²¹ Uticaj u pozitivnom smislu Kaucki je imao na Lenjinovu misao u prvom periodu njegovog teorijskog rada na agrarnim problemima, tj. u doba kada su se Lenjinovi pogledi na ta pitanja oblikovali i sazrevali. Naime, između gledišta obaju teoretičara u to je doba i u tom pitanju bilo dosta zajedničkih crta. Obojica su polazili od postavke da savremeni društveni proces predstavlja jedinstven organski proces u kojem se tendencije i zakonitosti agrarne ekonomije uklapaju kao »posebne manifestacije jednog opšteg procesa«. U stvari je postojao paralelizam i u tome što su se polemike između Lenjina i naprednjakâ u Rusiji vodile u sličnom smislu kao što ih je Kaucki vodio sa Volmarom i bavarcima u čuvenim debatama u nemačkoj socijaldemokratiji između 1894—1895. god.

Naravno, postojale su i razlike, koje su, međutim, bile po poreklu društveno-istorijske. Dok je »Agrarfrage« bio odraz ekonomskih uslova razvoja poljoprivrede, i to jednog dela (istočnog) jedne kapitalistički već razvijene zemlje (kakva je bila Nemačka), agrarni problem u »Razvoju kapitalizma u Rusiji« nosio je obeležja polufeudalne društvene strukture, pa je »Razvoj kapitalizma« jedno odslikavanje, ako se može tako reći, tadašnjih ruskih prilika. I u toj ekonomsko-istorijskoj diferenciji valja tražiti i *neke* od nukleusa kasnijeg razmimoilaženja obaju teoretičara. I dok je Kaucki više-manje do kraja ostao na svojim gledištima iznetim u »Agrarfrage«, Lenjin je u čitavom nizu kasnijih ekonomsko-teorijskih i političkih radova (agrarnim programima) dalje razvijao i ekonomske i, još više, društveno-političke aspekte što su proizlazili iz agrarnog, odnosno seljačkog pitanja. Lenjin je u formiranju svojih gledišta bio mnogo elastičniji od »ortodoksnog« Kauckog.

Uopšte uzev, ako se oba dela uporede, onda je Lenjinov rad u odnosu na rad Kauckog nosio jači akcenat političkih implikacija na teorijsku stranu pitanja, u prvi plan je snažnije izbijala misao o *političkim snagama* na selu, tako da je u Lenjina rešavanje agrarnog pitanja u stvari postalo integralni deo *njegove teorije revolucije*²².

Bilo bi neumesno tvrditi da je Lenjin kopirao Kauckog, ali zvuči skoro paradoksalno da je malo teoretičara tako uporno branio pred napadima i, služeći se njime, napadao i svoje protivnike,

²¹ Vidi: Spravočnij Tom K polnomu sobraniju sočinenij V. I. Lenjina; čast I, Moskva 1972, pag. 231—233.

²² Introduzione di Giuliano Procacci in: Karl Kautsky: La questione agraria; Feltrinelli Editore — Milano 1959. god.

kao što je to bio slučaj sa Kauckim u agrarnom pitanju. Čak je i u samoj nemačkoj socijaldemokratskoj literaturi bilo malo tako vatrenih branilaca agrarnih pogleda Kauckog pred kritikama, npr. Davida, Herca i drugih, kao što je bio Lenjin. Ako poblizje analiziramo njegov rad »Agrarno pitanje i Kritičari Marksa«, u njemu ćemo naći i jednu odbranu stavova Kautskog. Braneći njega on je branio i svoja shvatanja. On je, kao dobar političar i polemičar, Brentona, Herca, Davida, Struvea, Bulgakova, Černova i drugih svrstao u jedan front, a Kauckog i sebe u drugi. Tako je postigao zapravo dva efekta. Braneći stavove Kauckog branio je i svoje, napadajući protivnike Kauckog napadao je i svoje. Kaucki je, naime, u »Agrarnom pitanju« nekako sintetizirao tada klasične marksističke stavove prema agrarnom pitanju pa je on i za stručni, a ne samo laički, krug čitalaca ispadao kao nosilac ortodoksnog marksističkog učenja, tako da i nije slučajno što je sam Lenjin pisao da je »Agrarno pitanje« bilo istraživanje: »... koje je izazivalo i nastavlja da izaziva žestoke diskusije u svim zemljama, čak među piscima koji su solidarni u opštim pogledima i koji sebe ubrajaju među marksiste.«²³

Sasvim izvesno je da su određeno, više indirektno mesto među uticajima na Lenjinovu agrarnu misao imali i drugi građanski teoretičari čije je redove Lenjin pažljivo i kritički proučavao. Na drugoj listi teoretičara čija je dela izučavao nalaze se istaknuta imena tadašnje evropske agrarne politike i teorije i agrarne ekonomike, kao što su: Auhagen, Hecht, Klawki, Braze Seignoret, Schtumpfe, Bondrillard, Laur, Brentano, Brinkman, Buchenberger, Sering, Sonchon, Turgot itd.

Posebno mesto u vezi sa uticajima na formiranje Lenjinove agrarne misli zauzima domaća nemarksistička a posebno marksistička misao; bilo da se radi o, npr., pozitivnom reagovanju na njihove koncepcije ili pak o podsticajima za njegova negativna reagovanja. Uzmimo samo slučaj sa narodnjačkim teorijama. Zbog njih je on upravo agrarnom pitanju posvećivao više pažnje no što bi to, možda, inače činio, jer je u polemici sa njima (valja imati na umu da su to bili mahom vrlo obrazovani ljudi) morao biti veoma i teorijski potkovan i spreman i u poznavanju konkretnih činjenica ruskog života tadašnjeg vremena, u što su i tadašnji njegovi protivnici bili vrlo dobro upućeni. Sam Lenjin je, očigledno, bio toga veoma svestan, što se može zaključiti baš po neverovatno obimnim pripremnim studijama i istraživanjima kako u oblasti same literature, tako i ostale tekuće dokumentacije. To najbolje pokazuju, npr. razni »podgotoviteljnie materialii« i »sveske po agrarnom pitanju«.²⁴ Sigurno je da je morao i postojati određen uticaj agrarnih teorija i programa revolucionarnih narodnjaka, kao što su bili Černiševski,

²³ V. I. Lenjin: Kapitalizm v sel'skom hazjajstvje; Soč. IV, T. 4., pag. 93.

²⁴ Vidi: V. I. Lenjin: Podgotoviteljnie materialii k knjige »Razvitie kapitalizma v Rusii«. Izd. pol. lit., Moskva 1970 ili n. primer: V. I. Lenin: Tetradi po agrarnom vaprosu 1909—1916«. Izd. pol. lit. Moskva 1969.

Dobroľjubov, Hercen, Lavrov, i samog Bakunjina, kao i kasnijih narodnjaka: Nikolaiona (Danilsona), Voroncova, N. Mihajlovskog, pogotovo stavovi »legalnih« marksista Struvea, Tugan — Baranovskog, Bulgakova, Berdjojeva itd., koji su, iako neortodoksni ipak poticali iz »Marksove škole«. To je sa političkog stanovišta činilo teorijski stvari još složenijim.²⁵

Tako je, na primer, analiza: »Ekonomski sadržaj narodnjaštva i njegova kritika u knjizi G. Struvea« (1895.) predstavljala ne samo neku vrstu studiozne recenzije Struveove knjige, nego i analizu i uočavanje nedostataka struvističke kritike i sagledavanje toga šta treba da sadrži stvarno marksistička kritika narodnjačkih shvatanja i šta i kako na kraju krajeva treba da analizira i zaključuje.

Pri razmatranju formiranja Lenjinove agrarne misli sasvim svesno izostavljen je ovde uticaj koji je mogla imati, i bez sumnje je imala, filozofska i ekonomska i ostala teorijska misao, pa bila ona ruska ili ne, marksistička ili ne. Jer to bi (podrobnije ulaženje u tu problematiku) mada samo po sebi nadasve zanimljivo prelazilo okvire i ambicije ovog rada. Ovakva parcijalnost sigurno nije najidealniji put za dobijanje jedne celovite predstave o njegovom misaonom razvoju ali ona može da omogući bliže i preciznije sagledavanje glavnih uticaja na formiranje njegove agrarne misli.

Krajnji cilj njegovih teorijskih preokupacija bio je: izvlačenje praktičkih zaključaka, o čemu svedoči i ovaj pasus.

Pored toga prethodno upoređivanje narodnjačke i marksističke tačke gledišta neophodno je zbog razjašnjenja mnogih mesta analizirane knjige, koja se ograničava na objektivnu stranu doktrine a ostavlja skoro sasvim po strani praktičke zaključke.²⁶

Posmatrano sa tačke gledišta domaćeg uticaja na Lenjinovu agrarnu misao, značajno mesto svakako zauzimaju agrarno-politički pogledi Plehanova. Bilo je čak teoretičara koji su smatrali, da je Lenjinu on dao osnovu za njegovo učenje o seljaštvu i da je od Plehanova nasledio osnovne elemente svoje buduće agrarne politike.²⁷

Njegovo interesovanje za agrarno pitanje je razumljivo pošto je krajem XIX i u početku XX stoleća agrarno pitanje bilo najznačajniji ekonomsko-politički problem. Sam izrastao iz narodnjačkog pokreta, Plehanov je kasnije postao njegov kritičar sa marksističkih teorijskih gledišta. U agrarno-teorijskom pogledu, on se oslanjao na agrarne teoretičare II internacionale, pre svega one iz nemačke socijaldemokratije. On je, pored ostalog, bio pod uticajem (među ovim teoretičarima rasprostranjene) koncepcije o reakcionarnosti seljaštva kao klase i prevideo revolucionarnu energiju selja-

²⁵ O tome vidi: S. P. Trapeznikov: Lenjinizm i agrarno krestjanskij vopros T. I, pag. 9—66.

²⁶ V. I. Lenjin: Ekonomičeskoe sadržanie narodničestve i kritika ego v knjige g. Struve; Soč. V, T. I, pag. 353 itd.

²⁷ F. A. Poljanskij: Plehanov i ruskaja ekonomičeskaja misl; Izd. Moskovski Univ. 1965, pag. 164.

štva na osnovu agrarnih protivrečnosti u Rusiji. Ovakav polazni stav doveo ga je do zaključka, koji je bio suprotan Lenjinovu, o negaciji potrebe saveza između seljaštva i proletarijata. Iako nije sagledao onu već kod Engleza dobro zapaženu činjenicu da u kapitalizmu seljaštvo nije jedinstvena klasa, tj. da unutar klase seljaštva, uzete kao celine, postoji diferencijacija, Plehanov je očigledno bio pod jakim uticajem Kauckog, što je on i izrazio napisavši: »Kad govorim o novijem buržoaskom društvu, mi čvrsto stojimo na stanovištu Kauckog i ne smatramo za potrebno da se izradi posebni agrarni program. Mi smo daleko od oportunitizma à la David«. ²⁸ Lenjin je, međutim, baš naprotiv, insistirao ne samo na specifičnosti ljudskog seljaštva kao klase, tj. njene unutrašnje nekoherentnosti, nego i na potrebi stalnog prilagodavanja agrarnih programa domaćoj društveno-političkoj stvarnosti.

Plehanov je bio začetnik ruskog marksizma, krupni teoretičar, koji je krajem XIX stoleća stekao ogromni autoritet. Lenjinova žena N. K. Krupskaja navodi da je: »Plehanov odigrao krupnu ulogu u razvoju V. I., pomagao mu da izađe na pravilni revolucionarni put, pa je zato Plehanov za njega dugo bio pod aureolom; svako i najbeznačajnije razmimoilaženje s Plehanovom on je krajnje bolno proživljavao.« A sam Lenjin je o Plehanovu napisao da: »Nikada, nikada u mom životu ja se ni prema nijednom čoveku nisam odnosio sa tolikim iskrenim uvažavanjem i poštovanjem. (veneration — obožavanje — R. J.) kao prema Plehanovu.« ²⁹ Istina, sam Plehanov je u jednom od svojih prvih radova pisanih sa marksističkih pozicija tvrdio da se u osnovi misli ruske socijaldemokratije nalaze ideje i misli svih prethodnih generacija ruskog revolucionarnog pokreta. U okviru agrarne teorije interesovanje za seljačko pitanje bila je karakteristika ruske društvene misli uopšte, posebno nakon 1860-ih godina. To je bila verovatno presudna okolnost što su neki teoretičari i političari nakon Lenjinove smrti smatrali rad na seljačkom pitanju njegovim glavnim doprinosom marksizmu i karakterističnim obeležjem lenjinizma uopšte. U tim su ocenama Lenjina tretirali kao svojevrsnog »seljačkog filozofa«. Jedan od najbližih Lenjinovih saradnika G. Žinovjev, smatrao je da je osnovno pitanje u lenjinizmu bilo seljačko pitanje. ³⁰

Plehanov se agrarnim pitanjem bavio najpre kao narodnjački teoretičar, a agrarizam je bila suština narodnjaštva. Kasnije, kada je prešao na marksistička gledišta, on je, opet podvrgavajući kritici narodnjaštvo, morao dalje da izučava agrarno-seljačku problematiku u Rusiji, jer ona je bila suštinski vezana za sudbinu razvoja kapi-

²⁸ Citirano po: F. A. Poljanskij: Plehanov i ruskaja ekonomičeskaja misl; pag. 175.

²⁹ Vidi: Istorija ruskoj ekonomičeskoj misli; Tom III, čast 2; Moskva 1960; pag. 175.

³⁰ Jozef Zawadski: Rozvimmiecie teorii ekonomierznej v pracah W. Lenina; Warszawa 1974. pag. 55—56.

talizma u Rusiji uopšte a seljaštva u tom okviru posebno. Već u svojoj knjizi »Naša razmimoilaženja« (1858) ukazuje na problem latentne revolucionarnosti seljaštva, procese razvoja kapitalističkih elemenata na ruskom selu. Posebno je pažnju posvećivao problemima ruske »opštine« i njegovo ukazivanje na njeno raskrajanje i ekonomskodruštvenu diferencijaciju u njenim okvirima. On je povezivao kritiku narodnjaštva sa kritikom prudonizma i sitnograđanskog socijalizma, odbacujući svaki volutarizam i romanticizam, rukovodeći se pri tom zakonitostima dijalektičko-materijalističkog razvoja. Povezujući ekonomski razlog sa političkim, odnosno uslovljavajući drugi prvom, on dolazi do zaključka o revolucionarnoj vodećoj ulozi radničke klase kao predvodnika seljaštva u revoluciji, on prenosi revolucionarnu misao u Rusiji sa seljačke na proletersku osnovu.

Sve su to bila gledišta koja u približno sličnim vidovima nalazimo i kod Lenjina. Plehanov se kritikujući narodnjaštvo prvenstveno ograničavao na njegovu kritiku i nije, za razliku od Lenjina, postavljao pred sebe zadatak pozitivne razrade ekonomsko-teoretskih problema.

Značajnu ulogu Plehanova u razradi agrarno-teorijskih i programskih stavova prema agrarnom pitanju Lenjin je više puta isticao. Tako je Plehanovljev uticaj bio nesumnjiv na formiranje »Agrarnog programa ruske socijaldemokratije 1902. godine.«³¹ On tu ističe ulogu Plehanovljeva rada »O zadacima socijalista u borbi sa glađu u Rusiji«. Uopšte on je isticao ulogu grupe »Oslobođenje rada«, na čelu koje je stajao Plehanov, u formiranju socijaldemokratskih shvatanja o agrarnom pitanju. Tako je, npr., Lenjin u svom radu: »Preispitivanje agrarnog programa radničke partije« štampanom 1906. god. tj. nakon pojave menjševizma, i kada je razmimoilaženje između Lenjina i Plehanova (npr., na pitanju nacionalizacije i »municipalizacije«) bilo već sasvim jasno, ipak isticao Plehanovljeve zasluge za naglašavanje agrarnog pitanja, u konkretnom slučaju problem tzv. »čornog pjerredjela«, gde doslovno piše:

»Evo ukazivanje Plehanova na 'čornij pjerredjel'... ima za nas posebno istorijsko značenje. Ono očigledno pokazuje da su socijaldemokrati... dali baš ovu teorijsku postavku agrarnog pitanja u Rusiji, na kojoj oni nepokolebljivo i danas stoje.«³²

No Plehanov je imao na Lenjina, pored direktnog pozitivnog, i indirektan uticaj, jer mu se kasnije, ne slažući se s njime, Lenjin suprotstavljao, odnosno sa njime polemizirao. Posebno su se ova razmimoilaženja probudila u predrevolucionarnom i revolucionarnom periodu, na primer na problemu uloge seljaštva u revoluciji i korišćenja latentnih revolucionarnih snaga ruskog seljaštva. Takođe je do oštrog razmimoilaženja među njima došlo na dilemi: na-

³¹ Vidi: V. I. Lenjin: Sočinjenja V T. VI, pag. 305, i dalje.

³² V. I. Lenjin: Peresmotr agrarnoj programi rabočej partii; u: V. I. Lenjin: O sojuze rabočeva klasa i krestjanstva; Moskva 1954; pag. 250 i dalje.

cionalizacija ili municipalizacija zemlje. Ovo pitanje se posebno začtrilo u periodu 1905—1907, kada je nastala borba između menjševičkih koncepcija koje je Plehanov branio i boljševičkih koje je zastupao Lenjin. Pitanje se svodilo na to: šta da se uradi sa zemljom, posebno spahijskom.³³

Za formiranje zaključaka o agrarnom pitanju Lenjin je izvršio ogroman teorijski pripremni rad. Upoznao se i kritički razmotrio sve ono što je u dotadašnjoj, i marksističkoj i nemarksističkoj, literaturi bilo napisano iz ove problematike.

Kao teoretičar kreator, Lenjin nije preuzimao samo koncepcije nego ih je i dalje razvijao. Ali moglo bi se tvrditi da njegov doprinos nije bio toliko u agrarnoj teoriji kao takvoj, nego u primeni agrarne teorije u praktičkom revolucionarnom delovanju. Znači, Lenjin je najveći doprinos dao u adaptaciji dotadašnje klasične marksističke teorije ruskim ekonomskim i društvenim prilikama. Njemu je klasična marksistička agrarna teorija služila za analizu ruskog ekonomskog i društvenog uređenja, on je rukovodeći se njome dokazivao da se ekonomsko-društveni proces u Rusiji odvija prema zakonitostima koje je predviđala marksistička teorija. Ali, Lenjin kao da je uvideo da domet klasične marksističke agrarne teorije nije dovoljan za ruske prilike.

I on klasičnoj marksističkoj agrarnoj teoriji izrasloj na tlu zapadnoevropskog, razvijenog kapitalizma dodaje jednu specifičnu — rusku nadgradnju, koja je proizlazila iz ruskih uslova, umnogome drugačijih od zapadnoevropskih.

U tome je i nesporazum i nesporazumevanje nekih marksističkih teoretičara — što misle da je zapadnoevropska agrarna misao bila pogrešna, revizionistička, oportunistička itd., naročito u pogledu revolucionarnosti seljaštva. Ali zapadnoevropski seljak i ruski mužik nisu jedno te isto. Dok je ruski seljak išao (kao nekada francuski) u borbu da dobije zemlju, zapadnoevropski je zemlju već imao, dođuše ne dovoljno, ali imao ju je. Zato je ruski seljak u borbu išao da dobije zemlju — i u tom smislu bio revolucionaran.

Međutim, Lenjinovo sukobljavanje sa agrarnim koncepcijama kod kuće, nužno je dovelo do toga da izuči i ukaže na učenje o zakonitostima razvoja u poljoprivredi u kapitalizmu u svetskim razmerama. Odatle pojava da je sa ruskog područja prešao na analizu agrarnog problema kao takvog. Kao rezultat prelaska na opštu ekonomsku teoriju agrarnih zakonitosti u kapitalizmu kao takvom, već u radu »K karakteristiki ekonomskog romantizma«, on daje paralelnu analizu sismondizma i narodnjaštva, posvećujući zapravo više pažnje ovom prvom nego narodnjacima. Jer raščišćavanjem teorijskih problema sismondizma ujedno je raščišćavao odnose sa narodnjacima. Ali što je više ulazio u postmarksističku agrarnu teoriju,

³³ F. Ja. Poljanskij: Plehanov i ruskaja ekonomičeskaja misl; Izdat. Moskovskovo universiteta 1965, pag. 292 i dalje.

ruski uslovi su postajali teorijski sve uži. Kao odraz potrebe ne samo savladivanja kritike i daljnjeg razvoja postmarksističke agrarne teorije jeste njegov višegodišnji rad na studiji »Agrarno pitanje i kritičari Marksa«.

Tu je Lenjin razvijao, da tako kažemo, čistu agrarnu teoriju. Dok u ostalim radovima politički deo agrarnog pitanja jeste *poenta* njegovog istraživanja, i teorija služi samo kao *podgotoviteljnije* za praktičke političke stavove, u »Agrarnom pitanju« on toj poenti daje manje značaja, više se zadržavajući na samim teorijskim problemima agrarne teorije. Zapravo, takav sadržaj i pristup nametnuli su mu izučavanje evropske postmarksističke agrarne teorije, koja je, bilo da su je razvijali ortodoksi (Kaucki itd.) ili desni (revizionisti), ipak nosila u visokoj meri čisto teorijski karakter, mada je i ona u krajnjoj liniji namenjena fundiranju praktičko-političkih stavova.

Zapravo, po problematici, ako napravimo paralelu između tematike kod zapadnoevropske postmarksističke teorije i Lenjina, vidimo da je on prihvatio njihovu tematiku.

Štaviše, u izučavanju agrarnih problema Lenjin kao da napušta rusko tle, i udubljuje se u analizu razvoja zakonitosti kapitalističke privrede u zapadnim zemljama: Nemačkoj, Danskoj, Americi. I isto onako kao što je kritikujući sismondističke koncepcije u »K kritici ekonomskog romantizma« kritikovao narodnjačke koncepcije, tako i analizirajući i kritikujući agrarne koncepcije nemačkih socijaldemokrata on zapravo kritikuje i domaće »legalne« i ostale marksističke i socijalističke agrarne teoretičare.

Uzged budi rečeno, na sam razvoj agrarne marksističke teorije na Zapadu Rusi nisu imali praktički nikakvog uticaja; prvo, zato što je Lenjin bio tada i nepoznata ličnost — pogotovo na teoretskom polju, drugo, ipak je on bio učenik zapadnoevropske postmarksističke agrarne teorije, a ne obratno. U agrarnoteorijskom pogledu zapadni marksistički teoretičari nisu imali šta da nauče od ruske marksističke agrarne teorije, prosto zato što je ruski društveni sistem stajao u razvojnom pogledu neuporedivo niže od zapadnoevropskog. I pored priznanja koje je isticao Kaucki da društveni razvoj ide i u poljoprivredi u istom pravcu kao i u industriji,³⁴ ipak je ovaj put, kao što su to predvideli i kao što je istorija pokazala, bio daleko, daleko složeniji ne samo u zemljama u kojima se klasični kapitalizam bio razvio, nego još više u zemlji sa toliko ostataka prethodnih društvenih formacija. U razvoju marksističke agrarne teorije dogodio se zanimljiv fenomen. Marks je, da bi izučio poljoprivredu i njene zakonitosti, hteo da temeljno izuči rusko agrarno uređenje; Lenjin da bi ovo uređenje mogao da objasni

³⁴ K. Kautsky: Agrarno pitanje, pag. 295.

i istraži, izučavao je agrarno uređenje i zakonitosti razvijenih kapitalističkih zemalja. A osnovne *ekonomske zakonitosti* koje je Lenin prihvatao u agrarnoj teoriji jesu, u celini gledano rezultat marksističke ekonomske teorije formirane u zapadnim kapitalističkim zemljama.

Prof. Dr. JOŽE RUES, Belgrade

LENIN'S AGRARIAN THEORETICAL CONCEPTS.
FORMATION AND INFLUENCES

Summary

It is Lenin's theoretical work which is probably most frequently the subject-matter dealt with by historians of the present-day Marxian theory. The reason is to be found not only in the extraordinary role of Lenin as politician in the preparation and implementation of the first Socialist Revolution as well as over the first years of the development of the new Soviet state. Moreover, it lies also in the theoretical value of his works and in the influence they exerted on the further development of the contemporary Marxian thought.

The contents of his thought is manifold. The approach to its investigation is different, too, and partial for the most part. Namely, it would be extraordinarily difficult, if not impossible, to present a comprehensive, but synthesized estimate of Lenin's total theoretical activity. Attempts have been made recently to divide Lenin's thought into his philosophical, his political and economic thought.

The question crops up to which extent Lenin's agrarian theoretical concept as part of his economic theoretical concepts is the continuation of the classical Marxian and post-Marxian orthodox theory and to which extent he brought new ideas and concepts into the Marxian agrarian theory. We have to find out, of course, to which extent they are the continuation or the application of former theoretical views to new conditions and to which extent they are the result of new economic, historical and political movements of his time, the further development of agriculture, the development of new laws in the agrarian economy of most developed capitalist countries or whether the theoretical achievements are due to a new mode of reasoning, which has enriched the former Marxian agrarian economic theory with new elements.

Lenin made huge theoretical preparations to derive conclusions on the agrarian question. He considered critically the whole Marxian and non-Marxian literature on this topic.

As theorist Lenin did not only accept concepts — he developed them further. However, we might argue that his contribution was not so remarka-

ble in the agrarian theory as such, but rather in the application of the agrarian theory to his practical revolutionary activity. What we want to point out is that Lenin's greatest contribution lies in the adjustment of the former classical Marxian theory to Russian economic and social circumstances. He made use of the classical Marxian agrarian theory in order to analyze the Russian economic and social order. He proved that the economic and social progress in Russia developed according to laws which had been anticipated by the Marxian theory. However, Lenin seemed to have realized the fact that the classical Marxian agrarian theory could not meet the requirements of Russian circumstances.

To the classical Marxian agrarian theory, which had developed under conditions of West-European developed capitalism, he added thus a Russian annex, which stemmed from Russian conditions, differing in many aspects from those prevailing in West Europe.

Some Marxian theorists are mistaken, holding that the West-European agrarian thought was wrong, revisionistic, opportunistic etc., particularly as regards the revolutionary ideas of peasants. However, the West-European peasant and the Russian muzhik are not one and the same thing. The Russian peasant fought for his land (like once the French peasant), while the West-European peasant already had some, not enough, in fact, but he had some. This is why the Russian peasant struggled for his land — and it is in this respect that he was revolutionary.

However, Lenin's conflict with agrarian concepts at home influenced him to analyze laws of development of agriculture in capitalist countries. This is why he analyzed the agrarian problem as such and not only the agrarian problem of Russia. Passing over to the general economic theory of agrarian laws under capitalism, he analyzed both Sismondism and »nationalism« already in his work »Critique of Economic Romanticism«, devoting more attention to the former than to the latter. Namely, by solving the theoretical problems of Sismondism, he settled disputes with »nationalists.« However, the deeper he penetrated into the post-Marxian agrarian theory, the less were Russian conditions appropriate for theoretical considerations. In order to criticize and develop further the post-Marxian agrarian theory, he worked for several years on his book »Agrarian Question and Marx's Critics.«

Lenin developed there a pure agrarian theory. While in the rest of his writings the focus of his research is on the political aspect of the agrarian question, the theory serving only to corroborate his practical political attitudes, in the »Agrarian Question« he is concerned more with the theoretical aspect of the problem. As a matter of fact, he chose such an approach under the influence of the European post-Marxian agrarian theory, which was purely theoretical for the most part, regardless of whether it was developed by orthodox writers (Kautsky etc.) or by revisionists, even though its chief purpose, too was to prepare the groundwork for practical political attitudes.

If we compare the topic of the West-European post-Marxian theory and that of Lenin, we can see that he accepted their topic.

Moreover, in the investigation of agrarian problems Lenin seems to have abandoned Russian problems in order to concern himself with laws of the ca-

pitalist economy in Western countries: Germany, Denmark, America. While criticizing Sismondi's concepts in the »Critique of Economic Romanticism«, he criticized nationalist concepts. Likewise, while analyzing and criticizing the agrarian concepts of the German social-democrats, he criticized, in fact, also the domestic »legal« and other Marxian and socialist agrarian theorists.

It might be mentioned in passing that the Russians exerted practically no influence on the development of the agrarian Marxist theory in the West. The reason is twofold: firstly, Lenin was unknown at this time — particularly in theory. Secondly, he was the disciple of the West-European post-Marxian agrarian theory and not vice versa. As to the agrarian theory, the Western Marxian theorists had to learn nothing from the Russian Marxian agrarian theory for the simple reason that the Russian social order was on a much lower development level than the West-European one. Even though Kautsky admitted that the social development in agriculture was the same as in industry, yet this development was by far more complex not only in countries in which the classical capitalism had developed but even more in countries abounding in remnants of former social formations. An interesting phenomenon is to be noticed in the development of the Marxian agrarian theory. In order to make researches into agriculture and its laws, Marx wanted to investigate thoroughly Russian agrarian condition; in order to explain and investigate these agrarian conditions, Lenin made researches into agrarian conditions and laws of developed capitalist countries. The main *economic laws* which have been accepted by Lenin in the agrarian theory are, looked at as a whole, the fruit of the Marxian economic theory which had developed in Western capitalist countries.

Проф. Д-р ЙОЖЕ РУЭС, Белград

АГРАРНО-ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ВЗГЛЯДЫ ЛЕНИНА, ФОРМИРОВАНИЕ И ВЛИЯНИЕ

Резюме

Среди историков и аналитиков новейшей марксистской теории теоретический труд Ленина вероятно чаще всего является предметом анализа и объяснений. Разумеется не только потому, что Ленин играл исключительно важную политическую роль в подготовке и осуществлении первой социалистической революции и в течение первого периода строительства нового Советского государства, но и потому, что теоретическое значение его трудов, его мысли и воззрений имели огромное влияние на дальнейшее развитие современной марксистской мысли.

Принимая во внимание многосторонность его мысли и подход к ее изучению с различных аспектов должен быть разделен на части, т.к.

весьма трудно, почти невозможно дать исчерпывающую и синтезированную оценку совокупных теоретических трудов Ленина. В последнее время можно столкнуться с явлением условного деления ленинской мысли на философскую, политическую и экономическую части.

При этом возникает вопрос в какой мере ленинские теоретические концепции по аграрному вопросу, являющиеся частью его теоретических экономических воззрений представляют продолжение классической марксистской и постмарксистской ортодоксной теории и в какой мере он внес в марксистскую аграрную теорию новые идеи и взгляды. Необходимо, разумеется если это возможно, утвердить в какой мере они являются продолжением, вернее применением уже данных ранее теоретических взглядов на другие и новые условия, в какой мере они могут считаться результатом и выражением новых экономическо-исторических и политических движений его времени, касалось ли это дальнейшего развития сельского хозяйства, возникновения новых закономерностей в аграрной экономике развитых капиталистических стран, или же теоретические достижения являются результатом нового способа мышления, которое в таком случае дало новые элементы марксистской аграрной экономической теории.

В целях формулирования заключений по аграрному вопросу Ленин проделал огромную подготовительную теоретическую работу. Изучил и критически рассмотрел все то, что в то время в марксистской и немарксистской литературе было написано на эту тему.

Будучи теоретиком творцом, Ленин не перенимал лишь концепции но развивал их дальше. Однако можно с уверенностью утверждать, что его вклад в аграрную теорию как таковую был теоретическим, но что он сумел применить эту теорию и на практике в своей революционной деятельности. Значит основная заслуга Ленина лежит в применении классической марксистской теории на практике в русских экономическо-общественных условиях. Марксистская классическая аграрная теория послужила Ленину для анализа русского экономического и общественного устройства, руководствуясь этой теорией он доказал, что экономическо-общественный процесс в России развивался закономерно как это предвидено в марксистской теории. Однако можно твердить, что Ленин ясно увидел, что классическая марксистская аграрная теория не достаточна для русских условий.

Таким образом Ленин классическую, возникшую на почве западно-европейского развитого капитализма, аграрную теорию дополняет новой, специфическо русской надстройкой, рожденной в русских условиях и во многом отличающейся от западно-европейской.

В этом и заключается недопонимание и недоразумение некоторых марксистских теоретиков, которые считают, что западно-европейская мысль по аграрному вопросу была ошибочной, ревизионистской, оппортунистической и т.п. в частности с точки зрения о революционности крестьянства. Однако, нельзя ставить знак равенства между русским мужиком и западно-европейским крестьянином. В то время, когда русский мужик (как когда-то французский) шел в бой за землю, западно-европейский крестьянин уже имел ее. Поэтому русский мужик и пошел в бой — в борьбу за землю — в этом то и заключалась его революционность.

Однако конфликты Ленина с концепциями по аграрному вопросу его земляков привели к учению о закономерности развития сельского хозяйства при капитализме и в мировых масштабах. Затем он после анализа русских условий перешел к анализу аграрной проблемы в целом. В результате перехода к общей экономической теории об аграрных закономерностях при капитализме, он уже в своей работе „Карактеристика экономического романтизма” дает параллельный анализ Сисмондизма и народничества, при чем больше внимания уделяет Сисмондизму. Объяснением теоретических проблем сисмондизма он одновременно поставил на свое место и отношения с народничеством. Но с углублением в постмарксистскую теорию по аграрному вопросу русские условия теоретически стали слишком ограниченными. В результате необходимости критического анализа и дальнейшего развития постмарксистской аграрной теории появился его многолетний труд „Аграрный вопрос и критики Маркса“.

В этих трудах Ленин развил чисто аграрную теорию. В остальных трудах политическая часть *аграрного вопроса* является центральной проблемой его исследований и теория служит как *подготовка* к вынесению практических политических взглядов; в труде „Аграрный вопрос” он этот вопрос менее детально разрабатывает, посвящая больше внимания теоретическим проблемам аграрной теории. Такой подход и содержание было результатом изучения постмарксистской аграрной теории, которая несмотря на то развивали ли ее ортодоксные авторы (Каутский и др.) или правые (ревизионисты) в большой мере содержала чисто теоретический труд, хотя крайним итогом ее должно было быть фундирование практических политических взглядов.

Что касается проблематики, то если бы мы провели параллель между тематикой западно-европейской постмарксистской теории и ленинской теорией, то очевидно он принял их тематику.

Кажется, что в дальнейшем изучении аграрных проблем Ленин выходит за рамки русских условий и углубляется в анализ развития закономерностей капиталистического хозяйства в западных странах: Германии Дании, Америки. Также как и критикуя сисмондистические концепции в „К критике экономического романтизма”, он критиковал и народнические концепции германских социал-демократов, а также и русских „легальных” и остальных марксистских и социалистических аграрных теоретиков.

Между прочим, на развитие марксистской аграрной теории на западе русские теоретики не имели никакого практического влияния; во-первых потому, что в то время Ленин еще не был известен — в частности в области теории, а во-вторых: он все-таки был учеником западно-европейских постмарксистских аграрных теоретиков, а не наоборот. В области аграрной теории западные марксисты не могли многому научиться от русской марксистской аграрной теории, вследствие того, что русская общественная система стояла, с точки зрения уровня своего развития, на более низкой ступени, чем западно-европейская. И наряду с признанием, которое подчеркивал Каутский, что общественное развитие и в области сельского хозяйства идет в том же направлении как и в области промышленности, однако, на сей раз как это и было предвидено и, как это

подтвердила история, был гораздо более сложным не только в странах с классически развитым капитализмом, но еще более сложным в странах с наследием предшествующих общественных формаций. В развитии марксистской аграрной теории появился интересный феномен закономерностей. Маркс в целях изучения сельского хозяйства и его развития хотел основательно изучить русский аграрный порядок; Ленин для того чтобы объяснить это устройство и его исследовать должен был изучать аграрное устройство и его закономерности на примере развитых капиталистических стран. А основные *экономические* закономерности, которые Ленин признавал в аграрной теории, рассматриваемые в целом, являются результатом марксистской экономической теории сложившейся в западных капиталистических странах.

